

Костюка, якого Шевельов обрав своїм спадкоємцем. На могилі матері Шевельова зробили невелике заглиблення, священник прочитав молитву, пані Оксана Соловей узяла урну із прахом Шевельова, у руці в неї виявилася ще також одна з його сов, очевидно, приготовлена заздалегідь, і тихо, повільно поклала все це в заглиблення. У мене промайнула думка: підсадили Юрія Володимировича, як квітку... Це враження було остаточним. Воно закріпилося і стало останнім, особливо ще й тому, що Андрій Даниленко тут-таки при могилі прочитав слова, які, мабуть, востаннє читав Юрій Володимирович у себе вдома. На робочому столі Шевельова в його помешканні лежала розгорненою книжка віршів Павла Тичини, якраз на "Похороні друга", там, де говорилося: "Усе міняється, оновлюється, рветься, / у ранах кров'ю сходить, з туги в груди б'є / замулюється мулом, порохом береться, /землі сирій всього себе передає". Так мої спогади про Юрія Володимировича розпочинаються чашкою, з якої він дав мені напитися, а закінчуються чашею, в якій його поховали. Між ними – саме життя...

Київ, 2 грудня 2008 року

ЕПІСТОЛЯРНИЙ ДІАЛОГ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА З РОЗАЛЄЮ ЛІФШИЦЬ (1911–1918)

№19 (56)

В. ВИННИЧЕНКО – Р. ЛІФШИЦЬ

28-VIII-[19]14

Діта, щастя моє ясне! Який я радий, що в тебе успішно йде. Коли б хоч так до кінця. А то ж дуже досадно буде, коли стільки усил'я буде затрачено дурно. (Хоч ти все ж таки тим дуже не журись, коли так випаде. Чуєш?) Бідна зіронька моя, змучена, стомлена! І ні спочинку, ні перерви. А я тут собі байдики б'ю, ледацюга! Ну, нічого, було колись (та, мабуть, ще й буде), що й я щось робив.

Голуба, ти неодмінно піди зараз же до пана і розкажи йому свою ситуацію. Чи не зможе він допомогти тобі знайти посаду. У його багато знайомих, є й українці-лікарі, може, приймуть тебе, бо, можливо, колег деяких позабирали. Я тут через Дм[итра] або Мар[ію] звернусь до лікаря П[авловського]го⁴⁹, може, він щось порадить. Знаєш, мені хотілось би, щоб ми зустрілись тут у нашій хатинці і щоб ти хоч тижнів два спочинула. Чи не зробити нам так? Ну, хай на твою дорогу (сюди та назад потім до Києва) пропаде 20 р[ублів]. Хіба це так страшно? А потім ми вдвох уже рушили б куди-небудь. Розуміється, ти не дуже керуйся моїми пропозиціями. Коли траплятиметься там щось підходяще і треба зараз же брати, то, що зробиш, доведеться брати. Але до пана ти піди зараз же, щоб він міг, поки у тебе все скінчиться, щось знайти. Розумієш? Коли його в К[иєві] нема, то знайди Черк[асенка] і розвідайся, де пан і як йому написати. Та напиши мені його адресу. Коли б ти знайшла Ал[ександру] Афр[іканівну], то й вона, може, щось порадила б. (Хоч я думаю, вона тепер у Москві. Але адресу її все ж таки узнай. Неодмінно. Це вже для розшукування Левка).

Я боюсь, Коха, що це неможлива річ знайти раненого в такій масі. Н[адя] написала, що в один день в Москву привезли 10000! В Харків привезли 20 тисяч. Тут теж

⁴⁹ Ідеться, очевидно, про *Павловського Юхима Арсентіїовича* (1872 – 1956) – лікаря, одного з визначних катеринославських просвітян. На початку Першої світової війни він був мобілізований на військову службу, яку відбував в офіцерському лазареті Катеринослава (*Чабан М.* Діячі Січеславської "Просвіти" (1905–1921). Біобібліографічний словник. Близько 670 імен. – Дніпропетровськ, 2002. – С. 345–349).

масами везуть. Жах один. У Києві, гадаю, теж не менше 20-40 тисяч уже є. Де ж його і як шукать? Вони ж у різних місцях лежать. Передивляться списки? Але чи всіх там позначають? Неможливо, на мою думку, помістити в газеті всі списки. Але ти роби, що можеш. Тільки, може, для цього якийсь спеціально день одкласти, щоб не щодня і не однімати часу на перерви? Ну, та тобі видніше там. Кроха, напиши ж, коли, в який день у тебе все кінчиться. Мабуть, швидче всього, я приїду до тебе, а не ти до мене. А, проте, побачимо! Аби бути з тобою, коло тебе, а де – це вже другорядна річ. Правда, любов моя ніжна? Голуба ясна, ти не клопочи собі голови мною, мені зовсім не погано, даю слово. Тепер сухо, ясно, Чи не турбує і всі явища дивно якось зникли. Живу собі та поживаю. Та жду того дня, коли матиму право пустити собі віжки. Ох, та й пуцу ж! Бережись! Чуєш, Коха, бережись!

ІР НЕБУВ. – Ф. 293. – № 31. Опубл.: Київська старовина. – 2003. – №2. – С. 83–84. У цій публікації лист помилково датований 28. VI. 14. У передачі текстів допущено такі помилки. У реченні: Бідна зіронька моя... – надруковано: *Лагідна...*; у реченні: У його багато знайомих, є й українці-лікарі, може, приймуть тебе, бо, можливо, колег деяких позабирали – замість слова є надруковано: та, пропущено слово: *може*; у реченні: Ну, хай на твою дорогу (сюди та назад потім до Києва) пропаде 20 р[ублів] – пропущені слова: *Ну; ... потім до Києва*; у реченні: Розуміється, ти не дуже керуйся... – надруковано: *Розумієш...*; замість 10000 – надруковано – 1000; у реченні: Тут теж масами везуть – надруковано: Тут теж, *кажуть*, везуть; в останньому абзаці пропущено речення: Живу собі та поживаю. Є й інші помилки. Неправильно прокоментовано скорочення: Дм. і Мар. як Дмитро Дорошенко і Миролюбов, хоч насправді йдеться про Дмитра Лисиченка і його дружину Марію.

№ 20 (57)

Р. ЛІФШИЦЬ – В. ВИННИЧЕНКОВІ

29 августа [1914]

Діта! Не сердься на мене, голуба. Мені так погано, так я стомилась, що просто не знаю, як дотягну ті нещасні іспити. Сопротивляємості ніякої. Здається, йшла б, нічого не читаючи. І знаєш, це не тільки у мене, у багатьох так. Ряди наші зробилися ріденькими. Але це все ж нічого, буду боротись...

Була у А[лександрі] Аф[риканівни]. Вона нічого не знає. Шукає яких-небудь шляхів і не находить. Останню звістку мала з Закопане, вже під час мобілі[зації], і з того часу нічого-нічого. В З[акопане] вони поїхали удвох з Л.⁵⁰, але про того писали, що він мусить мобілізув[уватись].

Думає, може, його взято як воєнноплен[ного]. Тепер хоче шукати кого-небудь, щоб послати у Львів і там довідатись. А я гадаю, він десь у Шв[ейцарії]. Як сумно це. Мені було так шкода мати. Папіри і річі всі у неї. Кватуру Л[евіні] ліквідував перед від'їздом. Ч[еркасенка] я більше не бачила. Він мені подобався, і я з охотою побалакала б з ним ще, але тепер не можу. Діта, я провалила іспит!! Учора!

Діта, Діта! Це не не рішає мою судьбу, але зменшує шанси. Я не винна. Через те, що у мене добре йшло, мене посилали до найважкших професорів. А тепер я попалась Томашевському⁵¹, людині, яка відчуває насолоду від того, що мучає студенток. Не можу докладніше писати про це, розкажу коли-небудь. Але продержавши нас цілу годину, він не виставив отміток, а примусив нас чекати п'ять годин в невідомості і тільки тоді об'явив, що не витримали. Я тепер піду в комісію, хай буде, що буде. Коли і в коміс[ії] не витримаю, тоді триматиму по цьому предмету в ноябрі. (Як всі останні сойдуть добре).

Ти не хвилюйся, голуба. Може, обійдеться справа. Але втома... Я читаю твої листи, коли мені робиться дуже зле. Вони такі ніжні і сумні. Я бачу тебе всього, бачу твої руки, вираз лица. Діта дорога моя! Люблю тебе, чуєш ти!

Да, ще нещастє. Свідоцтво благонадежн[ости] коштує 150 рубл[ів]. Без нього не видадуть дипл[ом], і взагалі, мабуть, не можна буде знайти місця. Я бачила одного

⁵⁰ Можливо, йдеться про *Левинського Володимира (Левіні)*.

⁵¹ *Томашевський Сергій Петрович* (1854 – 1919) – лікар, дермато-венеролог, у 1898 – 1916 – професор Київського університету, один з організаторів жіночого медичного відділу при Вищих жіночих курсах у Києві (1907), який у 1913 перетворено на Жіночий медичний інститут, що він очолює.

знайомого колежанки, поверенного; він має зв'язі з губерн[атором] і сказав мені це. 150 р[ублів]. Я просто за голову схопилась. Але, що робити. Мабуть, і на це прийдеться згодитись. Платити можна в 2 рази і після того, як вже вони видадуть. Як ти гадаєш, що це треба, – телеграфуй мені.

Пан на селі, в Херсонщ[ині]. Це ти колись питаєш за нього.

Голуба, прощай пока! Не сумуй за мною.

Хай тобі буде добре.

Твоя-твоя.

Не кажи нікому про мій провал.

ІР НБУВ. – Ф. 293. – № 195. Опубл.: СіЧ. – 2000. – № 7. – С. 72–73. У цій публікації є такі неточності. У реченні: (Як всі останні сойдуть добре) – надруковано: ... зайдуть, добре; у реченні: Пан на селі, в Херсонщ[ині] – надруковано: ... в Перешорах; у реченні: Голуба, прощай пока! – надруковано: Голуба, прощаймося!

№ 21 (58)

В. ВИННИЧЕНКО – Р. ЛІФШИЦЬ

30-VIII-[1914]

Кроха моя, що ж ти там в сю хвилину робиш? Мабуть, сидиш над книжками. Чи читала ти, що жіноклікярів прийматимуть в резерв? (Не знаю точно, що це повинно значити, але гадаю, що ви будете призватися так само, як мужчини). Над цим треба подумати, що робити. Я не можу згодитись на те, щоб ти загинула за діло, яке є по суті гидке і непотрібне. Але сподіваюсь, що можна знайти якийсь вихід.

У нас тепер тихо, ясно і гарно. Я зробив собі в лісі в таємному місці ліжко і фотель та там і сижу цілий день. Сплю я поганенько, бо шуму багато і, крім того, сон у мене якийсь занадто напружений. Ну, та це нічого, – скоро звідци виїду. Але де ми житимем? Чи ти знайдеш посаду? Добре, коли знайдеш зразу. А коли ні? Тоді що? Жити в отелю і шукати посаду? Чи наняти дві мебльовані кімнати? Але в якому городі? В Києві не дуже зручно. В Москві?

Я тобі писав, що купив товариству шахмати і тепер у них епідемія шахматна? Тепер свята і вони цілий день сидять над шахами, навіть сваритись починають. Я вже трохи каюсь, що заразив їх цею бідою. Сподіваюсь тільки, що скоро ввійдуть в норму.

Ти повинна була тримати ще два іспити, а я не знаю, як вони пройшли у тебе. Останнього листа я мав три дні тому назад. Ти б хоч картку посилала. Два-три слова написати не багато часу одбере.

Тут знов завелась одна новобрачна собака і на улиці день і ніч страшений гавкіт і гризня собак. У мене трошки підняті сьогодні нерви. Не буду краще писати.

Цілую твої очі дорогі!

ІР НБУВ. – Ф. 293. – № 32.

№ 22 (59)

Р. ЛІФШИЦЬ – В. ВИННИЧЕНКОВІ

[Серпень 1914 р.]

Понеділок

Діта! Завтра рішається судьба моя. “Бути чи ні” і мені страшно. Мозг вже одмовляється працювати. Думки ліниво посуваються, і вся я в будучому. Я весь день сьогодні мріяла про те, як приїду до тебе. Я вже не можу, Діта!

Сьогодні в мене був батько наш. Це вже вдруге. Ми балакали про різні речі, і я хвилювалась і раділа так, ніби це з тобою я була. Не зовсім, але... Я не можу об'яснити. Він мене заспокоїв, кажучи, що коли й не скінчу – нічого. І твій лист і він, ви оба були сьогодні зі мною. Я таку ніжність почуваю до нього!

Голуба, у мене лоскоче горло від сліз, але я не плачу. Скоро вже буду з тобою. Шкода тільки, що не вірю вже в свій успіх.

Да, я шукатиму посади в кожному разі; і в Кат[еринославі] добре, але, може, треба було б вже тепер хлопотати про це?

Може ти б подав від мого імені прохання в Гор[одську] Управу, або в Земську?
А то, може, до мого приїзду почекаємо. Да, так краще. Діта, цілую кожний пальчик на твоїх лапках. Цілую з ніжністю все на тобі.
Твоя жена.
ІР НБУВ. – Ф. 293. – № 214.

№ 23 (60)

В. ВИННИЧЕНКО – Р. ЛІФШИЦЬ

1-IX-[19]14

Сумновато, Діта, що тебе провалив той паскудник, але що робить! Будем сподіватись, що це все ж таки якось улаштується. Ти задала мені трудну задачу рішати, чи давати 150 р[ублів] за свідоцтво. Тут така річ виходить: коли ти тепер витримаєш і матимеш право зараз же дістати диплом, то, розуміється, не може бути ніякої мови про те, чи варто давати. Треба дати. Але інше питання, коли ти будеш тримати провалений іспит у ноябрі. До ноября, може, й без 150 р[ублів] можна буде дістата свідоцтво. (Чи можна ж, розвідайся про це добре). Тоді виникає така річ, що тобі треба жити десь під власним прізвищем. А це комплікація, хоч правда й не дуже велика. Тепер же третя можливість, що ти провалишся так, що не зможеш тримати в ноябрі. Тоді що? Чи зможеш? (Я ж нічого не знаю, бо ти так мало мені пишеш. Ти пишеш “телеграфуй”, але що телеграфувати, не знаю. І через що телеграфувати, а не писати? Це швидко треба?) А чи вистане у тебе сили в ноябрі знов проходити всі іспити? Чи всіх не треба буде, а тільки провалені? Голуба, напиши докладніше, я ж тут нічого не знаю, а від цього залежить, де і як ми житимемо. Непевність для мене гірш усього. Я, наприклад, не можу написати в Москву, щоб вислали грошей, бо не знаю, скільки тут ще буду. Коли кінець твоїм іспитам? Чому не написати мені роспис їх? Прости, Діта, що я тобі це пишу, але ж і я тут від цього почуваю себе не дуже добре. Головне: непевність. Я її абсолютно не вмю виносити. Я, наприклад, хочу їхати в Москву, і Петерб[ург], але не знаю, як там у тебе і... кидаю думку. Потім, треба ж грошей на свідоцтво. Напиши Наді, хай вишле тобі телеграфом ті 50 р[ублів]. Вона мене питала, кому їх вислати. Я зараз піду і пошлю тобі телеграмму, сподіваюсь, що ти мені відповіси телеграмою.

Тут знов страшений, надприродний вітер. Сонце через хмари порошу світить як при затменії. Над городом стоїть жовтий туман. На горищі цілу ніч і день вис і плаче.

Та ще звістки з війни і про Л[евка] з Левіні зовсім псують настрої. Але хай-най буде. Треба якось терпіти. Я шукаю все ж таки собі добрий папір, щоб зараз же, як дозволиш, можна було виїхати мені до тебе. Тільки де ж ми житимем, що робитимем, де грошей братимем? Мірол[юбов] нічого не відповідає. Хотіла б ти тижнів на два-три поїхати до пана? Я йому зараз писатиму про це. Не напевно, а на всякий випадок. Може, ти приїхала б сюди, або я до тебе, і тоді поїхали б до його. Але знов-таки все залежить від твоїх справ. Ну, побачимо. Пригортаюсь жагуче.

[На всіх полях сторінки 1 в перевернутому вигляді дописано]:

Коха! Як лишиться тільки 1 іспит тримати в ноябрі, то для свідоцтва треба тобі десь жити під своїм прізвищем? То до ноября ми могли б прожити в хатинці. Але як же вони тоді справки про тебе будуть наводити? Чи не могли б твоїм хазяева не виявлять тебе до ноября? Чи в Катер[инославі] наняти кімнату, ніби ти там живеш? Не знаю, що нам придумати. Я навіть був би задоволений, коли б у ноябрі, бо ти спочинула б. Чи прийдеться в ноябрі платити теж 150? Коли прийдеться, то бери лучче тепер. Це швидко видадуть? Мабуть, задержать тебе? Боюсь цього страшно. Довідайся. Піди ще в канц[елярію] губерн[атора] і узнай, чи дадуть вони свідоцтво і при яких умовах. Спитай у того повіреного, чи швидко можуть видати. Грошей у мене всього 250 р[ублів]. Можу, значить, вислати 200. Та може Надя. А потім напишу в М[оскву]

[На верхньому полі сторінки 2 в перевернутому вигляді дописано]:

Ти негайно пиши, або телеграфуй про все! Повторяю: був би задоволений, коли б ти приїхала сюди до ноября, маючи вже свідоцтво. А потім держала б провалений.

ІР НБУВ. – Ф. 293. – № 33.

№ 24 (61)

В. ВИННИЧЕНКО – Р. ЛІФШИЦЬ

2-IX-[19]14.

Зовсім, зовсім осінь. Дощ без грому й блискавок, дрібний як душ, і без перерви. У нас в хатинці сумовито, тихо. Я дивлюсь на твій портрет і мене обхоплює журна, тепла, осіння ніжність. На віконечку в сінцях я знайшов якийсь пакуночок: шматочок кружева, а в йому загорнуті трошечки ниток, обрізок якоїсь матерії, сухий-сухий цукерок і мотузок з паличкою. Голуба моя, це ти порядок робила колись. Довго я бачив цей пакуночок і все не чіпав його, а сьогодні відважився. І весь час тепер хожу по кімнаті й щасливо, любовно сміюсь до цього скарбу в кружеві. Радість моя стомлена, змучена, як тобі там? Чи чуєш ти в цей мент мою велику, глибоку, хвилюючу ніжність до тебе, що солодко важить мої груди і ноги робить такими щасливо-безсилями?

Я мушу йти зараз у місто купувати собі одіяло. Довго я кріпився, укриваючись пальтом, але більше не можу, – в хаті вохко й холодно, а груди мої хриплять занадто. Не хочиться купувати, але що робити? Треба видати рублів 20. Я чорзна-що не хочу купувати, куплю щось краще. Все одно вже. Правда? Ти будеш ним укриватись, як прийдеш до мене (або я до тебе). А я – пледом. І буде нам добре.

Діта, не треба мучитись неудачею. Ну що ж, хай буде так. Попробуєш іще в ноябрі, як не будеш дуже змучена. І може не в Києві вже, а в Москві або Петерб[урзі]. Правда? А ми якось обкрутимось цей час. Не може бути, щоб “Земля” зашахраїла. Війна ж не вік буде, колись скінчиться. Я певний, що вона зможе висилати місячно по 150-100 р[ублів]. А цього нам вистарчить, як скромно жити. Поживем так до кінця війни, а там одразу розбагатіємо. Побачиш. Тільки б швидче вже до тебе!

Послав тобі вчора телеграму і жду твоєї, жду, що стоятиме: “в комісії витримала, кінець тоді-то”.

Голуба, як витримаєш, то неодмінно бери зараз же свідоцтво благ[онадійності]. Нема рації тягнути справу. Це забере півроку і масу клопоту. Хоч і в ноябрі триматимеш, то все одно, мабуть, треба брати тепер за 150 р[ублів]. Я надіюсь, що, може, війна і брак лікарів примусять їх плюнути на своє свідоцтво. Ти як гадаєш, що там чути у вас? Малюна! Золото моє, я хочу до тебе страшно! Коли в тебе все добре йтиме і коли, справді, 12-го кінець, то мені ще 10 днів лишається. Нічого, перетерплю й їх, а там... Іду в город. Болото страшенне. Мабуть, і калоші вже треба купити за одним разом, – не обійдешся без калош у Росії. Та й кустюмчик мій уже зовсім одмовляється. А ти? Обідранка теж! Ну, нічого, якийсь буде. Телеграфуй, як треба буде грошей. Вишлю телеграфом або поштою. Люблю!

ІР НБУВ. – Ф. 293. – № 34.

№ 25 (62)

В. ВИННИЧЕНКО – Р. ЛІФШИЦЬ

3-IX-[19]14.

Дитюна! Посилай телеграми на книгарню, – телеграмщик приніс мені твою телеграму о 5-й год[ині] ранку, і я вже не міг більше заснути, а тепер голова болить, і вже цілий день буде втома. Пишу це о 10-й ранку, а почуваю себе так, ніби цілий день робив щось важке й погане. Але дякую за телеграму, – тепер я знаю, що раніше 12-го виїжджати мені не можна. Та чи ще можна 12-го? Як ти не пройдеш в комісії, і, значить, одкладеш до ноябрю, то, може, мені не їхати, а тобі їхати сюди і жити тут тихенько до ноябрю? Коли ж витримаєш, то зараз же по іспиті телеграфуй мені і тоді я поїду до тебе. А там уже будемо бачити, що робить. От тільки погано мені з папіром. Ну, та якось улаштую це. Свідоцтво бери, як витримаєш. Але як же ти знатимеш тепер, чи витримаєш? Хоча, коли лишиться тільки в ноябрі, то й тоді свідоцтво потрібне буде. А до ноябрю без 150 р[ублів] ти ж не зможеш добути його? Ти це розміркуй, Діта. Добре? Сама орієнтуйся і рішай, тобі ж видніше. Про гроші не клопочись: учора одержав від Мір[олубова] листа, в якому він пише, що висилатиме щомісяця по 100 р[ублів] (поки видаватиметься журнал). Він не дуже певний, що виживе його діло, але поки житиме, висилатиме. Потім

обіцяв умістити десь в журналі або збірнику моє оповідання. Отже журитись нема чого. Чи ти витримаєш, чи ні, чи матимеш посаду, чи ні, – ми якось проживотіємо. Значить, не хвилюйся, не муч себе, а віддайся на волю обставин, – що буде, то буде.

Коха! Я купив учора 2 одіяля. Ще не мав листа від Мір[олюбова]. Пішов купити одне, але воно мені так подобалось, що я рішив узять два однакових, щоб було нам обом. Отже ти вже не купуй там. Чи, може, купила? Тоді я можу вернути, ти напиши про це, не забудь.

Болото на улиці, вохко, небо сіре, важке. Я хочу до тебе! Кожна клітина мого тіла чує страшену недостачу чогось і тягнеться до тебе. Рідна, кохання моє, хай тобі буде трошки спокійніше і легче.

Значить, я можу виїхати тільки 13-го по одержанню твоєї телеграми. Так? Ще, виходить, 10 днів! Аж моторошно! Як я їх переволочу? Ну, та вже більше переволік. Малюна, золото моє, ясна моя, я люблю тебе!

[Внизу сторінки 2 в перевернутому вигляді дописано]:

Коли у тебе вясниться, що ти можеш раніше увільнитися (звичайно, при неудачі на іспитах) то приїдеш сюди? Тоді телеграфуй. Так?

ІР НБУВ. – Ф. 293. – № 35.

№26 (63)

Р. ЛІФШИЦЬ – В. ВИННИЧЕНКОВІ

[Жовтень 1914]⁵²
6 г. ранку. Малоярославец.

Добридень, Діта!

Спала, спала і вже більше не можу. Сніг лежить скрізь! Якось несподівано це для мене. Пригадую білу розу, що росте коло ганку і просто не вірю, що це можливо!

Стараюсь підбадьориватись, щоб не прийти в одчай від того, що поїхала. От в вікно бачу зелений лісок з іолок (не знаю чи так це пишеться?) на білому полі. Учора ввечері пішла в сусідній поділ і слухала балачку жінки офіцера з старою панією, прожившею 17 років у Італії. Шкода, що не можу написати про те, що вони казали. А мала сама. Холодно дуже, але під ковдрою тепло і затишно.

Тепер ти лежиш сам і прислухаєшся до грюкоту в льоху і до “неголосної ходи” пана.

Голубе мій.

ІР НБУВ. – Ф. 293, № 215.

№ 27 (64)

Р. ЛІФШИЦЬ – В. ВИННИЧЕНКУ

[Жовтень 1914 р.]

Дорогий мій, дитино моя!

Уяви собі, що Н[аді] таки нема в М[оскві] Я все ж сподівалась, що вона тут! Почуваю себе надзвичайно погано в М[оскві] і хотіла б втекти, але треба що-небудь зробити.

⁵² Лист не датований. Із змісту можна припустити, що написаний він у дорозі, коли Розалія Яківна їхала в Москву з Перешор на Херсонщині, де вони з Володимиром Кириловичем гостювали в Є. Чикаленка. Винниченко, мабуть, ще на якийсь час залишався там, поки Р. Я. шукала житло в Москві. Є. Чикаленко у своєму “Щоденнику”, згадуючи 1914 рік, писав про В. Винниченка, що “під осінь він приїхав з жінкою і прожив у мене кілька тижнів, але зимувати в Перешорах ми не рішилися...” (Т. I (1907 – 1917). – К., 2004. – С. 343). Цей епізод у житті В. Винниченка помилково датований 1915-м роком у кн.: *Кульчицький С., Солдатенко В. Володимир Винниченко* (К., 2005, С. 70). Уточнити час перебування їх у Перешорах допомагає лист В. Винниченка до Є. Чикаленка від 19 вересня 1914 р., в якому повідомлялося, що виїхати до нього вони зможуть тільки тижнів через півтора. Отже, перебували вони там у кінці вересня – на початку жовтня. В Є. Чикаленка склалися теплі стосунки з Розалією Яківною, в адресованих їй листах він звертався до неї: “Люба невістко!” (ІР НБУВ. – Ф. 293. – № 270 – 271). У кількох листах до В. Винниченка Є. Чикаленко писав, що ставиться до нього як до сина.

Учора балакала з присяжним повір[еним], вигадали цілу комбінацію: приписати мене як фельшерлицю до якого-небудь госпітала, а працювати як лікар. Сам же губерн[атор], напевно, кажуть, одмовить. Буду старатись сьогодні узнать що-небудь напевно, а то прийдеться чекати. Без Н[аді] так сумно, що все бажання лишатись у М[оскві] зникло.

Воно й було не дуже велике. Холод 14°! Боюсь вийти надвір. Весь час стримую себе, щоб не впасти в меланхолію. Сумно страшно. Прокинулась о 5-й годині і не могла спати.

Діто, коли б ми разом приїхали – все було б інакше. Сьогодні піду дивитись на квартири, потім ще до стан[ції] і нема в чому лазать. Напиши та підбадьор мене. Але нічого. Все зразу стане добре, як тільки ти будеш зі мною. Любов моя, надія моя, радість моя!

Нічого певного не можу написати тобі, бо ще тільки всі обіцяли “побалакати” за мене.

Буду старатись! Діто!!

Сьогодні призначено мені о 5-й годині вечора бути у головного лікаря частного госпітала. Ввечері, можливо, зможу телеграфувати тобі, щоб їхав! Боюся надіятись, але надіюся. Не привітно зустріла мене М[осква].

Може вже цей лист до тебе не дійде, а я все ж пишу його.

Я надіюся, що з тобою зміниться світ. Зразу життя зробиться ясным і повним. Зникне тягар, що почуваю коло серця весь час.

Щастє мое... Маю багато-багато слів для тебе і робію казати їх.

Цілую ноги твої!

Р[оза].

ІР НБУВ. – Ф.293. – № 212.

№ 28 (65)

Р. ЛІФШИЦЬ – В. ВИННИЧЕНКОВІ

[Жовтень 1914 р.]

Любов моя, дитинко моя!

Напишу тобі, що встигла я зробити досі і що мені обіцяно:

Я можу бути зачислена лікарем в лазарет, оборудований на частніє средства. Він зроблен[ий] моїми родичами, але я звернулась до головного лікаря. Для того ж, щоб бути зачисленою, треба мати якісь папери, що свідчать моє званіє лікаря. Завідуючий порадив мені звернутись у Київ і попрохати їх вислати мені папірець, на якому було б написано, що диплом Пар[изького] унів[ерситету] за № таким-то вони мають у себе. Як це ми самі не догадалися це зробити? Він каже, що вони обов'язані зробити це. Тепер, коли він зачислить, я тим самим матиму право жительства у М[оскві]. Біда тільки в тому, що грошей я не матиму, тому що у них є комплект лікарів, і їм платить городський уряд. Я писатиму зараз у Київ, щоб вислали, але боюсь, що все це затягнеться. Напишу й Соб[онской]⁵³, щоб вона зайшла та попрохала – ще від себе. Більше не знаю, до кого звернутись.

Тепер друге. У мене найшлися знайомі в “Союзе Городов”⁵⁴, і завтра я маю піти на їх зібрання, і мені скажуть, де є вакантні місця. Вони мають відомості зо всіх губ[ернських] городів, крім Москви. Коли буде місце, наприкл[ад], у Харкові, або Катерин[ославі], або десь інде на Укр[аїні], то я волю взяти його. Так само я можу мати свідоцтво благонадійності і получатиму принаймні гроші за мою роботу. Крім того, М[осква] лякає мене своєю температурою (-17!), відсутністю удобств, некультурністю і родичами.

Одвигла я, мабуть, але мені дуже “не по собі”. Я живу як на протязі, стиснення в грудях і в руках. Весь час мовчу, бо якось не маю про що балакати. Це правда. Звичайно, як тільки ти приїдеш – все зміниться, але коли б я любила М[оскву], все ж не почувала б себе там так кепсько. Дитинко, ти, мабуть, забув за мене... Я б попрохала тебе

⁵³ *Собонская Марія* – господиня квартири, де жила в Києві Розалія Яківна.

⁵⁴ Всероссийский Союз Городов – створений у серпні 1914 р. для надання допомоги урядові у веденні війни.

приїхати, щоб рішити разом, але чого ж їхати знову сюди, коли прийдеться вертатись. Боюсь, що ти не витримаєш цього холода, це щось страшне. Я б порадила тобі купити собі тепле пальто, або навіть шубу, бо без неї неможливо жити. Моєї шуби знайти не можна, і тому я роблю так: під своє пальто підшиваю вату і зроблю комір. Може, й тобі так можна зробити? От би спитать у кравця десь у Києві? Пухова вата, кажуть, дуже тепла і легка. Тоді, може, воно вийшло б міцніше, ніж їх незграбні шуби, і дешевше.

Тепер про Стан[іславського]. Бачила його, чекала в теат[рі] години дві. Не знаю, чи сказав йому його секретар, по якому я ділу, але він весь світвся, коли здоровкався зі мною. Дуже дякував, що ти не забув його. На моє прохання перечитав швидче, одповів, що читатиме вночі. Лишила йому свій телефон і адресу. Питав за тебе. І був очарователен. Але сказав, що момент дуже поганий, що тепер треба тільки “Гром победы раздавайся”, його слова. Що Худ[ожественный] Те[атр] нічого нового в цьому сезоні не ставитиме. Спитав, чи згодився б на “Студію”. Що “Студія” під його власн[им] доглядом, має тільки 200 місць і часто дуже зацікавлює публіку так, що на слідующ[ий] рік ставлять в Худ[ожественном]. Але все ж таки новизна зникає іноді. Мені зробилося все ж сумно від його слів. Як нам не йдеться. І треба, щоб була війна. Впрочем, ніхто не знає, чи це добре, чи це зле. Може, все це дуже корисно. Да, боялась я дуже, що всі заражені тут духом сучасних газет, але, дякуючи Богові, ні. Навпаки. І коли бажання деяких з знайомих здійсняться, я виграю у пана парі.

Боюсь, що тобі не легко буде дістати місце в поїзді, як їхатимеш. Тоді, може, в 1-ой класі знайдеться? Може, й панові ти б порадив їхати десь в більш спокійний центр. Хвилююсь я від думки, що ти їхатимеш. І де ти проїдеш? Може, просто сюди, а, Голуба?!

Дивилася квартири, себто мебл[ьовані] кімнати. Середня ціна 30 карб. Їх мало. Того, що вимагаєм, дуже важко знайти. Але в одчай впадати нема чого, може, ще й знайдемо.

Коли б не такий собачий холод, все було б легше, а так кожний крок по вулиці – мука.

Коли б ти їхав на Київ, ти б міг зайти в округ і спитати за той папір, що я пишу. Я хочу покласти в конверт 5 карб. на видатки і попрохати прислати мені телеграму, чи вислано з округу. Попрохаю, щоб адресовали на ім'я Семи, а то знову вийде непорозуміння. Да, у мене вимагають 60 карб[ованців] за закорд[онний] пас[порт]. Це вони до Раї⁵⁵ чіплялися, а тепер, як тільки пропишуся, чіплятимуться до мене. Постараюсь увільнитись.

Може сьогодні Станісл[авський] позвонить мені? Да, він сказав: “Я швидко перечитаю, але моя думка не грає великої ролі, бо вона буде інтуїтивна. Тільки письменник може критикувати твір письменника.

Прохав дозволу перечитати Немир[ович]-Данч[енко]⁵⁶. Я дозволила. Що ж було робити? Що то він скаже? Ще рано думати, чи згожуватись на студію чи ні, але, я гадаю, в кожному разі в цьому році Незлобін⁵⁷ не пропонувать. Піду сьогодні до Ребрика⁵⁸. Не вірю, що ти каратимеш мене мовчанієм! Дитино моя, вся душа болить і рветься до тебе!

Твоя жена Р[оза].

ІР НБУВ. – Ф. 293, № 216. Опубліковано частково: *Київська старовина*. – 2003. – №2. – С. 85–86. У цій публікації лист помилково датований 1915 роком, опубліковано, без будь-яких пояснень, лише перші три з половиною абзаци до слів “це щосьстрашне”. У тексті допущено такі помилки. У реченні: Завідуючий порадив мені звернутись у Київ і попрохати їх вислати мені папірець, на якому було б написано, що диплом Пар[изького] унів[ерситету] за № таким-то вони мають у себе – замість *папірець* написано: *паперів*, замість *диплом Пар[изького] унів[ерситету] за № таким-то* написано: *диплом за таким-то фахом*. У реченні: Напишу й Соб[онській], щоб вона зайшла та попрохала – ще від себе, пропущено *й*, замість *ще* написано *не я*. Є й інші помилки

Упорядкування і примітки Надії Миронець

⁵⁵ *Рая* – сестра Розалії Яківни.

⁵⁶ *Немирович-Данченко Володимир Іванович* (1858 – 1943) – режисер, театральний діяч, педагог, письменник. Засновник (разом із К. С. Станіславським) Московського Художнього театру.

⁵⁷ *Незлобін Костянтин Миколайович* (1857 – 1930) – російський антрепренер, режисер, актор. У 1909 р. у Москві створив свій театр.

⁵⁸ *Рებрик* – можливо, хтось із редакторів заснованого в 1912 р. у Москві пайового книговидавництва російських письменників, яке видавало в перекладах російською і твори В. Винниченка.